

**Τα αίτια της διαφθοράς στην Ελλάδα και οι δυνατότητες
αντιμετώπισής της σε περίοδο κρίσης,
σύμφωνα με έρευνα σε φοιτητές ελληνικών πανεπιστημίων²**

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Η οικονομική αλλά και η αξιακή κρίση την οποία βιώνουμε στη χώρα μας κυρίως από το 2009, πέρα από τις οδυνηρές της επιπτώσεις στην καθημερινότητα των πολιτών είχε και μιαν άλλη πλευρά: Μας έδωσε την ευκαιρία να αναστοχασθούμε τι δεν πήγε καλά και φθάσαμε έως εδώ. Με άλλα λόγια, μας ανάγκασε να ανιχνεύσουμε

¹ Ο Νέστωρ Κουράκης είναι ομότιμος Καθηγητής Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών και τακτικός Καθηγητής Νομικής του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Διετέλεσε Πρόεδρος του Συμβουλευτικού Σώματος για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς σε συνεργασία με τον Εθνικό Συντονιστή για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς κ. Ιωάννη-Σπυρίδωνα Τέντε, επίτιμο Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου.

² Τα πορίσματα της έρευνας αυτής παρουσιάσθηκαν, κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Προεδρίας, στο «Ζάππειο» την 24.3.2014 σε αγγλόφωνη εισήγηση με τίτλο "Attitudes in Greece towards corruption and towards ways to cope with it", στο πλαίσιο συνεδρίου των εθνικών αντιπροσώπων του Ευρωπαϊκού Δικτύου για την Πρόληψη του Εγκλήματος (European Crime Prevention Network - EUCPN), το οποίο αναπτύσσει δραστηριότητες Αντεγκληματικής Πολιτικής υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Νέστωρ Κουράκης συμμετέσχε στο συνέδριο αυτό ως αναπληρωτής εθνικός αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο EUCPN και ως επικεφαλής του Συμβουλευτικού Σώματος του Εθνικού Συντονιστή για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς. Από τις πιο πρόσφατες μελέτες του *N.E. Κουράκη* σε θέματα διαφθοράς μνημονεύονται εδώ οι ακόλουθες: (α) Καταπολεμώντας τη διαφθορά στην Ελλάδα, εις: *N.E. Κουράκη/ Κ.Δ. Σπινέλλη/ Πάρ. Ζαγούρα* (επιστημ. Επιμέλεια), Διαφάνεια & Καταπολέμηση της Διαφθοράς, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 299-314 (εισήγηση σε ημερίδα που συνδιοργανώθηκε από τον Συνήγορο του Πολίτη, την Ένωση Εισαγγελέων Ελλάδος και το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών), (β) *Confronting Corruption in Greece and Italy*, εις: *Honorary Volume in memory of Professor Dr. Chr. Dedes*, Ant.N. Sakkoulas Publishers, 2013, 11-44, (σε συνεργασία με την Καθηγήτρια *Gracia Mannozzi*), (γ) Η δωροδοκία από την άποψη της αντεγκληματικής πολιτικής, με ιδιαίτερη έμφαση στις Συστάσεις προς την Ελλάδα της Επιτροπής (Ομάδας Κρατών) για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς του Συμβουλίου της Ευρώπης (GRECO), εις: *Ποιν.Χρον. ΞΓ'* 2013, 561-567 (εισήγηση στο 6^ο Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων), (δ) Επιτυχημένες «καλές πρακτικές» κατά της διαφθοράς. Τα παραδείγματα του Χονγκ Κονγκ και της Σιγκαπούρης, εις: περ. «Εγκληματολογία», τχ. 1-2 2013, σελ. 34-37 (εισήγηση σε ημερίδα που συνδιοργανώθηκε από τον Εθνικό Συντονιστή για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς και τη Γεν. Γραμματεία Μέσων Ενημέρωσης).

τους παράγοντες εκείνους, οι οποίοι ευνόησαν και διευκόλυναν αυτή την κρίση. Και διαπιστώθηκε τότε, για μια ακόμη φορά, ότι η εκτεταμένη διαφθορά στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, σε συνδυασμό με το πελατειακό σύστημα που οδηγεί στην αναξιοκρατία, την έλλειψη ελέγχων και την προστασία των επιόρκων, αποτέλεσαν πράγματι ένα μείζονος σημασίας παράγοντα αυτής της τόσο δυσμενούς για τη χώρα μας εξέλιξη. Πράγματι, η διαφθορά και το συναφές με αυτήν πελατειακό σύστημα ενοχοποιήθηκαν όχι μόνο για τις τραγικές επιπτώσεις τους στην οικονομία, όπως π.χ. για υπερτιμημένες ή και εν πολλοίς άχρηστες δημόσιες συμβάσεις νέων οπλικών συστημάτων, αλλά και για τις δυσμενείς επιδράσεις τους στη γενικότερη νοοτροπία των πολιτών. Εμπεδώθηκε δηλ. μέσω της διαφθοράς και του πελατειακού συστήματος η σαθρή αντίληψη για εύκολο και γρήγορο πλουτισμό, που μπορεί να επιτυγχάνεται με αθέμιτες ή και παράνομες μεθοδεύσεις.

Η έντονη συζήτηση για τη διαφθορά που ξεκίνησε από την έναρξη της κρίσης στην κεντρική πολιτική σκηνή και στα μέσα ενημέρωσης, σε συνδυασμό με επικριτικές για την Ελλάδα εκθέσεις διεθνών οργανισμών και με μνημόνια κατανόησης που υπογράφηκαν ανάμεσα στην Ελληνική Κυβέρνηση και τους εκπροσώπους των δανειστών, είχαν στη συνέχεια θεαματικές επιπτώσεις και στις ίδιες τις πρωτοβουλίες που αναπτύχθηκαν από το 2010 και εξής για την καταπολέμηση της διαφθοράς: Οι πράξεις διαφθοράς αντιμετωπίστηκαν νομοθετικά με αυστηρότερο τρόπο (ιδίως με βάση τον ν. 4254/2014), οι διαδικασίες για αποκάλυψη πράξεων διαφθοράς έγιναν σε θεσμικό επίπεδο πιο ευέλικτες ή στοχευμένες, οι έλεγχοι εντατικότεροι, ο συντονισμός των ελεγκτικών μηχανισμών έγινε αποδοτικότερος μέσω της ίδρυσης ειδικών θεσμικών οργάνων (Εθνικός Συντονιστής για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς, Συμβουλευτικό Σώμα και Συντονιστική Επιτροπή κατά της Διαφθοράς, δυνάμει του ν. 4152/2013). Ακόμη, εκπονήθηκε ένα λεπτομερές Εθνικό Σχέδιο κατά της Διαφθοράς με το όνομα «Διαφάνεια», ενώ επιπλέον η Ελληνική Δικαιοσύνη, υπερπηδώντας χρόνια νομικά προσκόμματα, έκρινε από το 2010 ότι μπορούσαν να παραπεμφθούν στο ακροατήριο ή και να καταδικασθούν σε μεγάλες ποινές ακόμη και πρώην υπουργοί, που έως τότε βρισκόντουσαν στο «απυρόβλητο» λόγω ειδικών συνταγματικών ρυθμίσεων.

Ως προς την επιστημονική διερεύνηση του προβλήματος της διαφθοράς στη δημόσια διοίκηση, ήδη τον Φεβρουάριο 2011 το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών, το οποίο είχα τότε την τιμή να διευθύνω, συνδιοργάνωσε με τον Συνήγορο του Πολίτη και την Ένωση Εισαγγελέων Ελλάδος Ημερίδα με θέμα «Διαφάνεια και Καταπολέμηση της Διαφθοράς». Κατά την εκδήλωση αυτή, διακεκριμένοι ομιλητές προσέγγισαν και ζητήματα συναφή με την αντιμετώπιση της Διαφθοράς, όπως π.χ. ο Έλεγχος και η Διαμεσολάβηση στη Δημόσια Διοίκηση (ο τόμος των Πρακτικών της Ημερίδας εκδόθηκε το 2012 από τον εκδοτ. οίκο Αντ.Ν. Σάκκουλα, με επιμ. Ν. Κουράκη, Κ.Δ. Σπινέλλη και Π Ζαγούρα). Στην ίδια αυτή δέσμη πρωτοβουλιών εντάσσεται και η εκδήλωση, που συνδιοργανώθηκε τον Ιούνιο 2014 από το Ίδρυμα Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Δρος Αναστασίας Σαμαρά-Κρίσπη, το προαναφερθέν Εργαστήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών και το

Συμβουλευτικό Σώμα του Εθνικού Συντονιστή για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς (και ο τόμος αυτός των Πρακτικών εκδόθηκε από τον εκδοτ. οίκο Αντ. Ν. Σάκκουλα., με επιμ. Ν. Κουράκη, Αν. Σαμαρά-Κρίσπη και συνεργασία Σ. Λιάγκουρα, το 2015).

Χρήσιμο είναι να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι το Συμβουλευτικό Σώμα κατά της Διαφθοράς που συνδιοργάνωσε την εκδήλωση του 2014 και του οποίου διετέλεσα Πρόεδρος έως την κατάργησή του τον Μάρτιο 2015 ν. 4320/2015), θεσπίστηκε με την υποπαράγραφο Π4 του ν. 4152/2013 για να συμβουλευεί τον Εθνικό Συντονιστή και τη Συντονιστική Επιτροπή επί θεμάτων που εισάγονται σ' αυτό. Μέσα στον ενάμιση περίπου χρόνο λειτουργίας του, το Συμβουλευτικό αυτό Σώμα πιστώω ότι παρουσίασε σημαντικό έργο: Εν πρώτοις, μέσα στο πλαίσιο των συμβουλευτικών του υπηρεσιών, επεξεργάστηκε τις 89 υποχρεώσεις που έχει αναλάβει η χώρα μας για αντιμετώπιση της διαφθοράς, με βάση το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο «Διαφάνεια» και τα συναφή κείμενα, και τις ομαδοποίησε σε 11 ειδικότερες κατηγορίες, ανάλογα με το αντικείμενό τους – π.χ. Βελτιώσεις της Νομοθεσίας κατά της Διαφθοράς, Θέσπιση Κωδίκων Δεοντολογίας & Ακεραιότητας, Εκπαιδευτικές Δράσεις, Αυξημένη Συμμετοχή του Κοινού στην Καταπολέμηση της Διαφθοράς κ.λπ., ενώ στη συνέχεια κλήθηκαν διακεκριμένοι εμπειρογνώμονες να αναλύσουν τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να επιτευχθεί η πραγμάτωση αυτών των υποχρεώσεων ανά κατηγορία. Επίσης, προσκλήθηκαν κορυφαίοι θεσμικοί παράγοντες και επιστήμονες να αναλύσουν την κατάσταση σε κρίσιμους τομείς υψηλού κινδύνου διαφθοράς, όπως η δημόσια υγεία, οι εφορίες, τα τελωνεία, οι πολεοδομίες, τα στημένα αθλητικά παιχνίδια, οι εξοπλισμοί, καθώς επίσης το πόθεν έσχες των πολιτικών προσώπων και το συνταγματικό πλαίσιο της ποινικής ασυλίας αυτών των προσώπων (ορισμένες από τις εισηγήσεις τους περιλαμβάνονται στο παράρτημα του προαναφερθέντος τόμου Πρακτικών της Ημερίδας του 2014). Η εν λόγω ανάλυση αφορούσε βεβαίως όχι μόνο την καταγραφή της πραγματικότητας σε αυτούς τους τομείς, αλλά και τρόπους αντιμετώπισής της, σύμφωνα με τις σύγχρονες αρχές της αντεγκληματικής πολιτικής.

Σημειώνω, ότι στο Συμβουλευτικό Σώμα κατά της Διαφθοράς συμμετέσχαν ο Ομότιμος Καθηγητής Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Νικόλαος Κλαμαρής, ο Πρόεδρος της «Διεθνούς Διαφάνειας-Ελλάς» κ. Κων/νος Μπακούρης, ο κ. Tom de Bruijn, Ειδικός Σύμβουλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο Λέκτωρ του Παντείου Παν/μίου κ. Δημ. Ζιούβας και η Επίκουρη Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Μαρία Γαβουνέλη. Επίσης, σημαντικό έργο επετέλεσαν θεσμικοί παράγοντες ή εμπειρογνώμονες οι οποίοι με τις υψηλού επιπέδου αναλύσεις τους προς το Συμβουλευτικό Σώμα και τον Εθνικό Συντονιστή διέγνωσαν τα προβλήματα και πρότειναν αποτελεσματικά μέτρα αντιμετώπισης των επιμέρους εκφάνσεων της διαφθοράς στη χώρα μας. Αξίζει εδώ να αναφερθούν τιμές ένεκεν τα ονόματά τους και οι τότε ιδιότητές τους: Ιωάννης Ανδρουλάκης, Λέκτορας Νομικής Σχολής Αθηνών, Παναγ. Νικολούδης, Αντιεισαγγελέας Αρείου Πάγου και Πρόεδρος της Αρχής Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εσόδων από Εγκληματικές Δραστηριότητες, Χρηματοδότηση της Τρομοκρατίας και Ελέγχου των Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης, Δρ. Παν. Καρκατσούλης, Καθηγητής στην Εθνική Σχολή

Δημόσιας Διοίκησης, Ανδρέας Φάκος, Αντιεισαγγελέας Αρείου Πάγου ε.τ. και πρώην Ποδοσφαιρικός Εισαγγελέας, Χρ. Σπίρτζης, Πρόεδρος του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος, Νικόλαος Λίβος, Επίκουρος Καθηγητής Νομικής Σχολής Αθηνών και Πρόεδρος της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για το νομοσχέδιο (ήδη νόμος 4254/2014) κατά της διαφθοράς, Γεώργιος Γεραπετρίτης, Αναπληρωτής Καθηγητής Νομικής Σχολής Αθηνών, Ιωάννης Βαρβιτσιώτης, Πρώην Υπουργός και Ευρωβουλευτής, Στέλιος Φενέκος, Υποναύαρχος Π.Ν. ε.α., Γεώργιος Κούρτης, Πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου ε.τ., Δημ. Μπουραντάς, Καθηγητής Μάνατζμεντ στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Γιάννη Κακουλίδης, Επικοινωνιολόγος και Συγγραφέας, Αντώνιος Μακροδημήτρης, Καθηγητής Διοικητικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τάσος Τέλλογλου, Δημοσιογράφος ειδικευμένος και στην έρευνα θεμάτων διαφθοράς, Σαράντος Καπιδάκης, Καθηγητής στο Τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, Μάνος Σφακιανάκης, Ταξίαρχος και Διευθνήτης στη Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, και τέλος Μελέτης Μελετόπουλος, Διδάκτορας Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών Πανεπιστημίου Γενεύης. Προς όλους αυτούς, μέλη και εμπειρογνώμονες, απευθύνονται και από τη θέση αυτή ειλικρινείς ευχαριστίες για την αξιόλογη αλλά και αφιλοκερδή συμβολή τους στην προσπάθεια του Συμβουλευτικού Σώματος κατά της Διαφθοράς. Ας μου επιτραπεί, άλλωστε, η επισήμανση, ότι μέσα στον ενάμιση χρόνο λειτουργίας του θεσμού του Συμβουλευτικού Σώματος (Ιούλιος 2013 ως Μάρτιος 2015) είχαν ήδη αρχίσει να φαίνονται τα αποτελέσματα της προσπάθειας που γίνεται στη χώρα μας κατά της διαφθοράς, εν μέρει και λόγω της πιεστικής κατάστασης που δημιούργησε η κρίση, με κυριότερα χαρακτηριστικά αφενός τη θεαματική βελτίωση της θέσης της Ελλάδας στον Δείκτη Διαφθοράς (Corruption Perceptions Index –CPI, στοιχεία προσβάσιμα στο δίκτυο) της Διεθνούς Διαφάνειας (παρά τις όποιες επιφυλάξεις για την αξιοπιστία του Δείκτη αυτού!) από την 94^η θέση το 2012 στην 80^η το 2013 και στην 69^η το 2014, αλλά, αφετέρου, και την εντυπωσιακή καταδίκη της διαφθοράς από τους φοιτητές των Πανεπιστημίων μας σε έρευνα στάσεων που διενήργησε το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών τον Φεβρουάριο και Μάρτιο 2014. Η έρευνα αυτή αποτελεί και το αντικείμενο των αναπτύξεων που ακολουθούν:

II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Γενεσιουργοί λόγοι και σκοπός της έρευνας

Όπως σημειώθηκε ήδη ανωτέρω, η οικονομική κρίση, που κυριάρχησε στην Ελλάδα από το 2009 και μετά, έδωσε μεταξύ άλλων την ευκαιρία μιας έντονης συζήτησης στα ΜΜΕ και την πολιτική σκηνή για τον ρόλο της διαφθοράς ως κεντρικού παράγοντα που οδήγησε σε αυτήν την κρίση, ενώ συνάμα λήφθηκαν σημαντικά διοικητικά και νομοθετικά μέτρα για την αντιμετώπισή της.

Οι εξελίξεις αυτές εύλογα εγείρουν δύο τουλάχιστον ερωτήματα: Πρώτον, κατά πόσον οι πολίτες έγιναν μετά την οικονομική κρίση περισσότερο ευαισθητοποιημένοι και αυστηροί σε θέματα διαφθοράς. Και δεύτερον, και κατά πόσον οι πολίτες αυτοί θα μπορούσαν να συνδράμουν με τη γνώμη τους στον καλύτερο σχεδιασμό μιας στρατηγικής κατά της διαφθοράς, με εμβάθυνση στα αίτια της διαφθοράς και με σαφείς στόχους και προτεραιότητες για την αντιμετώπισή της.

Για την απάντηση στα ερωτήματα αυτά θεωρήθηκε σκόπιμο να διεξαχθεί από το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών έρευνα «στάσεων» σε νέους και κατά τεκμήριο μορφωμένους ανθρώπους, κυρίως δηλαδή σε φοιτητές Ελληνικών Πανεπιστημίων, ώστε να καταγραφούν με τον τρόπο αυτό οι ευαισθησίες και οι προτάσεις στρατηγικής κατά της διαφθοράς εκείνων ακριβώς των συμπολιτών μας οι οποίοι θα μπορούσαν να την αντιμετωπίσουν με σθένος αλλά και με πρόσφορα μέσα κατά τα επόμενα χρόνια³.

Ταυτότητα και Μεθοδολογία της Έρευνας

Για τη διεξαγωγή της έρευνας επιλέχθηκε ως κατάλληλο ερευνητικό εργαλείο η χρήση ενός σύντομου ερωτηματολογίου μιας σελίδας, με επτά ερωτήσεις και επιμέρους υποερωτήσεις. Όλες οι ερωτήσεις είναι κλειστές προεπιλεγμένες, αλλά στη δεύτερη και στην έκτη ερώτηση, που αφορούσαν αντιστοίχως τα αίτια και τους τρόπους αντιμετώπισης της διαφθοράς, δόθηκε στους ερωτώμενους με την ένδειξη «άλλο», η δυνατότητα να προσθέσουν και άλλες συναφείς περιπτώσεις. Εξάλλου, ως προς τις απαντήσεις, οι περισσότερες είχαν μια κλιμάκωση από το «καθόλου» στο «αρκετά», το «πολύ» και το «πάρα πολύ», ώστε να αποφευχθεί έτσι η μονοδιάστατη και συνήθως απλουστευτική απάντηση του «ναι» και «όχι». Τέλος, η πρώτη από τις ερωτήσεις έχει έναν περισσότερο διαπιστωτικό χαρακτήρα και αφορά την αντίληψη των ερωτηθέντων για τη γενικότερη στάση ανοχής ή μη των πολιτών στην Ελλάδα

³ Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνονται από τη θέση αυτή εκ μέρους του συγγραφέα αυτής της μελέτης στους συναδέλφους και συνεργάτες που βοήθησαν στην υλοποίηση αυτής της ερευνητικής προσπάθειας. Συγκεκριμένα, σημαντική υπήρξε η συμβολή της Ομότιμης Καθηγήτριας κ. Κ.Δ. Σπινέλλη και της Διδάκτορος Εγκληματολόγίας κ. Αναστ. Χαλκιά στη διαμόρφωση του ερωτηματολογίου, των Καθηγητών Εγκληματολόγίας κ.κ. Αγγ. Πιτσελά (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Α. Συκιώτου (Πανεπιστήμιο Θράκης), Βασ. Καρύδη (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου), Όλγας Θεμελή (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Γεωργ. Νικολόπουλου (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Νικ. Κουλούρη και Σοφίας Βιδάλη (Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα ΜΜΕ) και Νικ. Λίβου, Φωτ. Μηλιώνη και Μαρ. Κρανιδιώτη (Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών) για τη συνδρομή τους στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, τέλος δε στον κ. Νικ. Αρβανίτη και τον κ. Νικ. Βασιάκο για τη συναγωγή των στοιχείων που προέκυψαν από τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια και στην υποψήφια Διδάκτορα Εγκληματολόγίας κ. Μαργαρίτα Γασπαρινάτου για μια πρώτη αξιολόγηση των πορισμάτων της έρευνας.

απέναντι στη διαφθορά μετά την έναρξη της κρίσης, το 2009, ενώ οι υπόλοιπες ερωτήσεις στοχεύουν στις προσωπικές και βιωματικές στάσεις των ίδιων των ερωτηθέντων.

Ως προς το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε, συγκεντρώθηκαν κατά τη χρονική περίοδο Φεβρουαρίου – Μαρτίου 2014 εν συνόλω 390 έγκυρα ερωτηματολόγια, που συμπληρώθηκαν κυρίως από προπτυχιακούς φοιτητές⁴ (ηλικίας κατά μέσο όρο 21,2 ετών) και πρωτίστως γυναικείου φύλου (69,7%) από πανεπιστημιακές σχολές σε όλη την Ελλάδα (Πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Θράκης, Πελοποννήσου και Κρήτης), με εξειδίκευση στη νομική επιστήμη, ή τις κοινωνικές επιστήμες. Σημειώνεται ότι αντίστοιχη έρευνα σε πανεπιστημιακούς φοιτητές για τη διαφθορά είχε διεξαχθεί και το 2011 με επιστημονική ευθύνη της Ομότιμης Καθηγήτριας κ. Κ.Δ. Σπινέλλη⁵. Μάλιστα θεωρήθηκε χρήσιμο, προς συναγωγή συγκριτικών πορισμάτων, να επαναληφθεί και στο εδώ ερωτηματολόγιο (υπ' αρ. 7 ερώτηση) μία από τις ερωτήσεις αυτής της έρευνας, και συγκεκριμένα η τελευταία (υπ' αρ. 10).

III. ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα ευρήματα της έρευνας μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

Η στάση του κοινού απέναντι στη διαφθορά

Ως προς το πώς έχει διαμορφωθεί η στάση του κοινού στην Ελλάδα σήμερα, σε σύγκριση με την περίοδο πριν από το 2009, απέναντι στη δωροδοκία (π.χ. να δίνει ή να παίρνει κανείς χρήματα ή ανταλλάγματα) και γενικά απέναντι στη διαφθορά, η πλειονότητα των νεαρών ερωτηθέντων επικεντρώθηκε στη θέση ότι παρατηρείται σήμερα «*κάπως μεγαλύτερη αυστηρότητα*» (37,95%). Επίσης και από τις υπόλοιπες απαντήσεις, αρκετές κλίνουν υπέρ της άποψης ότι παρατηρείται «*μεγαλύτερη αυστηρότητα*» (13,85%) και «*κατάσταση μηδενικής ανοχής*» (7,18%), έτσι ώστε συνολικά η αντίληψη περί αυστηροποίησης να συγκεντρώνει ποσοστό περί το 59%. Αντίθετα, η άποψη ότι υπάρχει «*ίδια κατάσταση ανοχής*» (25,90%) ή ακόμη και ότι η ανοχή είναι «*μεγαλύτερη από πριν*» (14,62%), συμποσούνται περί το 40,5 %. Θεωρούν επομένως οι ερωτηθέντες, σε γενικό επίπεδο, ότι η στάση του κοινού απέναντι στη διαφθορά έχει διαφοροποιηθεί σημαντικά λόγω της κρίσης και ότι χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη αυστηρότητα, σε σχέση με την προ του 2009 περίοδο. Πάντως, και

⁴ Συμμετέσχαν και 30 φοιτητές/τριες του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τομέα Ποινικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αθηνών.

⁵ Βλ. Κ.Δ. Σπινέλλη, Στάσεις και Αντιλήψεις Φοιτητών/τριών απέναντι στη Διαφθορά. Πρόδρομες σημειώσεις σε μια ανιχνευτική έρευνα του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών ΕΚΠΑ, εις: Ν.Ε. Κουράκη/ Κ.Δ. Σπινέλλη/ Πάρ. Ζαγούρα (επιστημ. επιμέλεια), Διαφάνεια & Καταπολέμηση της Διαφθοράς, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 173-213.

το ποσοστό εκείνων που θεωρούν ότι η αντιμετώπιση της διαφθοράς από το κοινό είναι ίδια ή και χαλαρότερη από πριν, δεν είναι διόλου ευκαταφρόνητο, καθώς πλησιάζει τα 2/5. Η διαφοροποίηση αυτή ίσως θα μπορούσε να συσχετισθεί με το γεγονός ότι αυτοί που ανήκουν στο ευρύτερο κοινό, σε αντίθεση με τους νεαρούς φοιτητές, βρίσκονται ήδη στην παραγωγική διαδικασία, έχουν ενδεχομένως επαγγελματικές ή και οικογενειακές υποχρεώσεις και επομένως θεωρούνται ότι αναγκάζονται να καταφεύγουν στις πελατειακές σχέσεις και σε παράνομους θύλακες διαμεσολάβησης, ακόμη και σε περιόδους οικονομικής κρίσης, προκειμένου να ισορροπήσουν έτσι τις ελλείψεις ενός Κράτους Δικαίου και Πρόνοιας.

Οι προσωπικές στάσεις των ερωτηθέντων σε ειδικά θέματα διαφθοράς

Από την επεξεργασία των επιμέρους άλλων απαντήσεων που δόθηκαν από τους νεαρούς φοιτητές προκύπτει επίσης μια στάση τους για μεγαλύτερη αυστηρότητα απέναντι στη διαφθορά.

Έτσι, στο ερώτημα (υπ' αρ. 7) εάν θα ήθελαν να επιβληθεί ποινή στον επιχειρηματία που «λαδώνει» για να πάρει δημόσιο έργο, η συντριπτική πλειονότητά τους, όπως και στην αντίστοιχη ερώτηση της έρευνας Σπινέλλη, απάντησε καταφατικά (89,23%), ενώ σε ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό (94,10%), όπως και στην έρευνα Σπινέλλη, έφθασε το ποσοστό εκείνων που τάχθηκαν υπέρ της επιβολής ποινής σε κρατικό αξιωματούχο που λαδώνεται.

Εξίσου αυστηρή υπήρξε τόσο στην εδώ έρευνα, όσο και στην έρευνα Σπινέλλη, η γνώμη των ερωτηθέντων φοιτητών απέναντι στον γιατρό που παίρνει φακελάκι, δηλαδή 93,59% υπέρ της επιβολής ποινής. Αντίθετα, ανοχή επιδείχθηκε προς όσους δίνουν φακελάκι σε γιατρό, καθώς εδώ οι απόψεις περί επιβολής ποινής έφθασαν μόνο στο 52,05% (στην έρευνα Σπινέλλη προ 3ετίας το αντίστοιχο ποσοστό υπήρξε ακόμη μικρότερο – μόλις 24,5%!). Η κάπως «απαλλακτική» αυτή απάντηση για όσους δωροδοκούν γιατρό σε συνδυασμό με την αμέσως προηγούμενη απάντηση για τιμωρία του γιατρού που παίρνει φακελάκι, προδίδει πιστεύω μια αντίληψη των ερωτηθέντων ότι σε μεγάλο βαθμό για τα φακελάκια των νοσοκομείων ευθύνονται πρωτίστως οι ίδιοι οι γιατροί, που ασκούν πίεση στους ασθενείς ή/ και τους συγγενείς τους, και όχι τόσο οι εν λόγω ασθενείς, που αναγκάζονται να υποκύψουν σε αυτή την πίεση προκειμένου να μην έχουν άλλα προβλήματα υγείας. Δεν θεωρώ δηλαδή ότι το μειωμένο ποσοστό «καταδίκης» για όσους δίνουν φακελάκια σε γιατρούς φανερώνει ανοχή στο πρόβλημα της διαφθοράς των νοσοκομείων, αλλ' απλώς δείχνει κατανόηση σε μια κατάσταση που οι πολίτες και βεβαίως οι ίδιοι οι ερωτώμενοι συχνά δεν μπορούν δυστυχώς να αντιμετωπίσουν διαφορετικά.

Η αυστηρότητα αυτή απέναντι στη διαφθορά των νοσοκομείων και, γενικότερα, απέναντι στη λεγόμενη «μικρή» ή «καθημερινή» διαφθορά προκύπτει και από

τις απαντήσεις στη συναφή ερώτηση υπ' αριθμ. 5, όπου οι ερωτηθέντες σχεδόν ισοψηφούν, αποδοκιμάζοντας εξ ίσου την εν λόγω «καθημερινή» διαφθοράς αλλά και τη λεγόμενη «υψηλή» διαφθορά (π.χ. εξοπλισμοί). Στην ερώτηση δηλ. εάν θεωρούν σοβαρότερη περίπτωση διαφθοράς τη μία ή την άλλη, 49,23% επέλεξαν ως σοβαρότερη την «καθημερινή» διαφθορά και 48,72% την «υψηλή» διαφθορά, χωρίς δηλ. σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τον βαθμό προσλαμβανόμενης απαξίας των δύο αυτών ειδών διαφθοράς, δηλ. της κάθετης (πελατειακές σχέσεις) και της οριζόντιας (διαπλοκή).

Σε παρόμοια κατεύθυνση αυστηρής στάσης απέναντι στη διαφθορά κινούνται και οι απαντήσεις σε μια άλλη ερώτηση, την υπ' αρ. 3. Εδώ το ζήτημα είναι εάν ο ερωτώμενος προσωπικά θα ήταν πρόθυμος να δώσει χρήματα ή άλλη παροχή προκειμένου να προχωρήσει μια υπόθεσή του πιο γρήγορα («γρηγορόσημο») ή πιο ευνοϊκά γι' αυτόν, εφόσον θα ήταν βέβαιος ότι δεν θα αποκαλυφθεί. Σκοπός δηλ. της ερώτησης ήταν να μετρήσει τη διάθεση του ερωτώμενου για εμπλοκή σε πράξη διαφθοράς, ανεξάρτητα από τον κίνδυνο αποκάλυψης και τιμωρίας του. Εντυπωσιακό είναι και εδώ το γεγονός ότι η μεγάλη πλειονότητα των ερωτηθέντων απάντησαν με απόλυτο τρόπο αρνητικά: «καθόλου» (57,95%), ενώ και από τους υπόλοιπους ερωτηθέντες μόλις το 1/3 (33,85%) απάντησε «αρκετά», που ήταν η αμέσως επόμενη διαβάθμιση μετά το «καθόλου» (άθροισμα των δύο ποσοστών: 91,80 %). Τουναντίον, οι απαντήσεις «πολύ» και «πάρα πολύ» δεν έφθασαν καν τον διψήφιο αριθμό, αφού ήσαν μόλις 7,69%.

Στο αμέσως επόμενο, ωστόσο, ερώτημα (αρ. 4) περί του εάν οι ερωτηθέντες θα ήσαν πρόθυμοι να καταγγείλουν κάποιον που θα τους ζητούσε «γρηγορόσημο», έστω και αν ελλόχευε έτσι ο κίνδυνος να έχουν αργότερα προβλήματα με τον υποψήφιο δωροδοκούμενο ή την υπηρεσία του, οι περισσότεροι ερωτηθέντες απάντησαν ότι θα ήταν «αρκετά» (39,49 %) πρόθυμοι να καταγγείλουν τέτοιες συμπεριφορές διαφθοράς, «πολύ» πρόθυμοι σε ποσοστό 24,10% και «πάρα πολύ» πρόθυμοι σε ποσοστό 17,95% (άθροισμα ποσοστών: 81,54 %). Ωστόσο πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι περί το 1/5 από τους νεαρούς ερωτηθέντες (18,21%) εκδήλωσαν επιφυλακτικότητα και απάντησαν «καθόλου» ως προς το εάν είναι πρόθυμοι να καταγγέλλουν τέτοια περιστατικά στις Αρχές. Προφανώς στη σκέψη τους πρυτάνευσε η ιδέα ότι μια τέτοια καταγγελία δεν θα τους ωφελούσε ιδιαίτερα, αλλ' αντίθετα θα τους δημιουργούσε δυσκολίες στη διεκπεραίωση της υπόθεσής τους, ταλαιπωρίες με τη γραφειοκρατία της Διοίκησης και των Δικαστηρίων αλλά και κινδύνους ατελεύτητων δικαστικών αντιπαραθέσεων με τον καταγγελλθέντα, καθώς ο καταγγείλας θα μπορούσε εύκολα από κατήγορος να βρεθεί κατηγορούμενος.

Η γνώμη των ερωτηθέντων για τους λόγους αντίθεσης προς τη διαφθορά

Με ένα άλλο κρίσιμο ερώτημα, το υπ' αρ. 2, επιχειρήθηκε να διερευνηθούν οι λόγοι για τους οποίους υπάρχει ενδεχομένως αντίθεση των ερωτηθέντων απέναντι στη διαφθορά.

Σύμφωνα με τους μέσους όρους των απαντήσεων που δόθηκαν (σε κλίμακα 1-4) και με τα ποσοστά των επιμέρους απαντήσεων, κύρια εξήγηση για την εν λόγω αρνητική στάση των ερωτηθέντων απέναντι στη διαφθορά αποτελεί το ότι δεν υπάρχουν πλέον αρκετά χρήματα για να δωροδοκεί κάποιος. Απορρίπτεται δηλ. από τους πολίτες η ιδέα να σκεφθούν ευνοϊκά το θέμα της διαφθοράς, διότι δεν είναι (πλέον) σε θέση να διαθέσουν χρήματα για κάτι τέτοιο (μέσος όρος: 2,01, με επίκεντρο την περίπτωση (β) «αρκετά», όπου οι απαντήσεις έφθασαν το ποσοστό 50,26%, και «καθόλου»: 25,64%). Βέβαια, η έμφαση στην οικονομική αυτή παράμετρο φανερώνει μια ρεαλιστική προσέγγιση, που δεν είναι συνήθης σε τέτοιου είδους έρευνες. Φαίνεται όμως ότι η οικονομική κρίση επέδρασε στους πολίτες κυρίως από αυτή τη ρεαλιστική άποψη και τους αποστασιοποίησε από άλλες απόψεις περισσότερο ιδεαλιστικές. Τούτο προκύπτει άλλωστε και από τις λοιπές εξηγήσεις που δόθηκαν ως προς τους λόγους ενδεχόμενης αντίθεσης των πολιτών κατά της διαφθοράς.

Πράγματι, με βάση τους μέσους όρους των υπόλοιπων εξηγήσεων, η «ηθική» προσέγγιση έρχεται δεύτερη, με μέσο όρο 1,80 και με κύριο ποσοστό απαντήσεων το «καθόλου» (40,51%) στο κατά πόσον οι πολίτες πιστεύουν ότι «δεν είναι ηθικά ορθό να δίνουν ή να δέχονται χρήματα ή άλλα ανταλλάγματα λόγω δωροδοκίας» («αρκετά»: 37,18%, «πολύ» 15,64%, «πάρα πολύ»: 2,82%).

Τρίτη στη σειρά των εξηγήσεων έρχεται η «συμβολική» προσέγγιση περί του ότι έχει αλλάξει γενικότερα η στάση της πολιτικής ηγεσίας και της δικαιοσύνης απέναντι στη διαφθορά, με μέσο όρο 1,76. Αναλυτικότερα τα ποσοστά των απαντήσεων έχουν στην περίπτωση αυτή ως εξής: «καθόλου»: 48,46%, «αρκετά»: 29,49%, «πολύ»: 12,31%, «πάρα πολύ»: 6,41%.

Εξάλλου, ως τέταρτη εξήγηση των ερωτηθέντων για την τυχόν αντίθεση στη διαφθορά, καταγράφεται το ότι θεωρείται «ταπεινωτικό για τους πολίτες να προχωρούν σε τέτοιες συναλλαγές», με μέσο όρο 1,68 και κύριο ποσοστό (και εδώ) τις απαντήσεις στο «καθόλου» (46,67%) και στο «αρκετά» (36,67%). Αντίθετα, οι απαντήσεις «πολύ» και «πάρα πολύ» συγκέντρωσαν αντίστοιχα μόλις 11,54% και 2,05%, γεγονός που επιβεβαιώνει το ότι η ιδεαλιστική αντίληψη περί του ότι η διαφθορά προσβάλλει την οντότητα και την τιμή του ανθρώπου δεν διαδραματίζει εδώ κυρίαρχο ρόλο.

Η γνώμη των ερωτηθέντων ως προς τις προτεραιότητες μέτρων κατά της διαφθοράς

Ενδιαφέρον είναι ήδη να αξιολογηθούν εδώ οι απαντήσεις των ερωτηθέντων στην ερωτ. 6 ως προς το ποιες πρέπει να είναι κατά τη γνώμη τους οι προτεραιότητες στη χάραξη της αντεγκληματικής πολιτικής κατά της δωροδοκίας και της διαφθοράς. Στους ερωτηθέντες δόθηκαν προς αξιολόγηση (με κλιμάκωση από το «καθόλου» έως το «πάρα πολύ») εννέα εναλλακτικές προτάσεις, καθώς και η δυνατότητα «άλλο», ώστε να προσθέσουν κάποια ακόμη δική τους πρόταση.

Πρώτη επιλογή των ερωτηθέντων για τη βέλτιστη πρακτική καταπολέμησης της διαφθοράς είναι η «ενεργοποίηση των δυνατοτήτων της παιδείας από τα νηπιαγωγεία έως τα πανεπιστήμια», με μέσο όρο 3,39 (σε κλίμακα 1-4), και με τα ισχυρότερα ποσοστά να επικεντρώνονται στις απαντήσεις «πάρα πολύ» (56,67%) και «πολύ» (12,05%). Ορθά θεωρώ ότι οι ερωτηθέντες προτάσσουν το θέμα της παιδείας ως μείζονα προϋπόθεση (*conditio sine qua non*) για την καταπολέμηση της διαφθοράς, καθώς η διαφθορά απετέλεσε επί έτη μέρος μιας ενδημικής «κουλτούρας», την οποία μόνη η παιδεία, και μάλιστα «εξ απαλών ονύχων» για τους εκπαιδευόμενους, μπορεί να ανατρέψει εκ βάθρων.

Με βάση και πάλι τους μέσους όρους των απαντήσεων στην ίδια αυτή ερώτηση, η κατάταξη των προτεραιοτήτων για την καταπολέμηση της διαφθοράς έχει ως εξής:

Στη δεύτερη θέση, με μέσο όρο 3,36 και ποσοστά «πάρα πολύ» 53,33% και «πολύ» 29,74%, άρα σε απόσταση αναπνοής από την προηγούμενη απάντηση, έρχεται το πρόταγμα – αίτημα των πολιτών για μεγαλύτερη αξιοκρατία στην επιλογή υπαλλήλων, ώστε αυτοί να εξυπηρετούν καλύτερα τον πολίτη και να μην εμπλέκονται σε πράξεις διαφθοράς. Και εδώ, όπως και στην προηγούμενη απάντηση, η τοποθέτηση των ερωτηθέντων πηγαιίνει πράγματι στη ρίζα του προβλήματος, αφού η διαφθορά στη δημόσια διοίκηση εκτρέφεται κατά κανόνα από το πελατειακό κράτος και την εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων διοικούντων και διοικουμένων. Μάλιστα τα δύο προτάγματα που θέτουν οι ερωτηθέντες για καταπολέμηση της διαφθοράς, δηλ. η εμπνευσμένη παιδεία και η αξιοκρατική διοίκηση, αποτελούν αναμφίβολα τους δύο στέρεους πυλώνες, επάνω στους οποίους μπορεί να οικοδομηθεί η νέα Ελλάδα της επόμενης γενεάς.

Στην τρίτη θέση ισοβαθούν με μέσο όρο 3,28, τρεις ειδικότερες προτεραιότητες, που αποτελούν επίσης βασικές προϋποθέσεις λειτουργίας ενός αποτελεσματικού κράτους δικαίου: Η αυστηρότερη εφαρμογή του Νόμου προς κάθε κατεύθυνση («πάρα πολύ» 47,69% και «πολύ» 31,03%), η βεβαιότητα σύλληψης και καταδίκης των παρανομούντων («πάρα πολύ: 50,26%, «πολύ» 26,92%) και ο περιορισμός περίπλοκων γραφειοκρατικών διαδικασιών και ασαφών νομοθετικών ρυθμίσεων που «μπλοκάρουν» την απρόσκοπτη εξυπηρέτηση του πολίτη και διευκολύνουν έτσι τη διαφθορά («πάρα πολύ»; 48,72, «πολύ»: 28,97%). Επομένως, η αμείλικτη εφαρμογή του νόμου, ακόμη και

για υψηλά ιστάμενους πολίτες, σε συνδυασμό με ανατροπή των γραφειοκρατικών εμποδίων που υποθάλπουν τη διαφθορά, συνιστούν, κατά τη γνώμη των ερωτηθέντων, μέτρα που θα αποτελέσουν σοβαρά πλήγματα κατά της διαφθοράς.

Στην τέταρτη θέση, με μέσο όρο 2,87, κατατάσσεται το αίτημα για αυστηρότερους νόμους σε όλο το φάσμα των πράξεων διαφθοράς («πάρα πολύ» 30,26%, «πολύ» 28,72%). Ενδιαφέρον είναι εδώ να παρατηρηθεί ότι το πρόταγμα για αυστηρότερους νόμους έρχεται μετά από εκείνο για εφαρμογή των νόμων, που, όπως αναφέρθηκε ήδη, ιεραρχείται στην τρίτη θέση. Εκφράζουν έτσι οι ερωτηθέντες – και ορθά, ιδίως μάλιστα στη χώρα μας, το αυτονόητο, ότι δηλ. η εφαρμογή των νόμων είναι σημαντικότερη από την (απλή) θέσπισή τους, αφού όσο καλός και αν είναι ένας νόμος, όταν παραμένει ανεφάρμοστος, χάνει κάθε χρησιμότητα και αξία.

Στην πέμπτη θέση, με μέσο όρο 2,83, κατατάσσεται ως μέτρο κατά της διαφθοράς η ενίσχυση του ηθικού παραδείγματος που δίνει η πολιτική και πνευματική ηγεσία («πάρα πολύ» 30,51%, «πολύ» 30,26%). Είναι άλλωστε γνωστή η σημασία του καλού ή κακού παραδείγματος που παρέχεται από τους ταγούς μιας χώρας προς τους πολίτες, παραδείγματος το οποίο μέσω της υποβολής και της μίμησης διαχέεται στην κοινωνία και καθίσταται είτε δικαιολογία και επιχείρημα για την τέλεση πράξεων διαφθοράς (όταν το παράδειγμα είναι αρνητικό), είτε, αντιθέτως, σημείο αναφοράς για αποφυγή τέτοιων πράξεων (όταν το παράδειγμα είναι θετικό).

Στην έκτη θέση, με μέσο όρο 2,70, καταγράφεται ως μέσο κατά της διαφθοράς, η διεξαγωγή ενημερωτικής εκστρατείας για ευαισθητοποίηση του κοινού μέσω των ΜΜΕ αναφορικά με τις αρνητικές επιπτώσεις της δωροδοκίας και της διαφθοράς («πάρα πολύ» 24,36%, «πολύ» 28,97%). Είναι βέβαια καταλυτική η σημασία που μπορεί να έχει μια επιτυχημένη εκστρατεία ενημέρωσης κατά της διαφθοράς στην αλλαγή νοοτροπίας των πολιτών απέναντι στο θέμα αυτό. Ορισμένα επιτυχημένα σποτάκια στην τηλεόραση, αλλά ακόμη και δραματοποιημένα σήριαλ με θέμα τον πόλεμο κατά της διαφθοράς, όπως αυτά που προβλήθηκαν κατά καιρούς στο Χονγκ Κονγκ, είναι, προφανώς, ικανά να αποτελέσουν σημαντικό αντικείμενο συζήτησης και ευαισθητοποίησης των πολιτών κατά της διαφθοράς. Ωστόσο χρήσιμο είναι να τονισθεί εδώ ότι περισσότερο και από την εκστρατεία ενημέρωσης «μετράει» το παράδειγμα της ηγεσίας, το οποίο, όπως αναφέρθηκε ήδη, κατατάσσεται κατά τη γνώμη των ερωτηθέντων σε μια θέση υψηλότερα.

Τέλος, μία ακόμη προτεραιότητα που θεωρήθηκε από τους ερωτηθέντες ως επιδιωκτέα, αλλά με χαμηλή θέση στην ιεράρχηση των προταγμάτων (μέσος όρος: 2,37) και με μεγάλη διασπορά τιμών («καθόλου 18,46%, «αρκετά» 40%,

«πολύ» 23,33%, «πάρα πολύ» 15,64%), είναι αυτή που αφορά την αποκοπή της επικοινωνίας του πολίτη με τον υποψήφιο δωροδοκούμενο και, αντιθέτως, την προώθηση των επαφών του πολίτη και της Διοίκησης μέσω ΚΕΠ ή ηλεκτρονικών μέσων. Εύλογα δηλ. θα μπορούσε να προσδοκά κανείς ότι εάν οι συναλλαγές με την Εφορία, την Πολεοδομία ή τα Τελωνεία γίνονται «απρόσωπα» μέσω διαδικτύου ή μέσω τρίτων προσώπων και χωρίς προσωπική επαφή του πολίτη με τη συγκεκριμένη υπηρεσία, τότε η πιθανότητα μιας πίεσης του υπαλλήλου προς τον πολίτη για δωροδοκία ή έστω μιας «ευκαιρίας» για τέτοιες ενέργειες μειώνεται αισθητά. Ωστόσο, στην προκείμενη έρευνα η προτεραιότητα αυτή δεν φάνηκε να έχει απήχηση, πρώτον διότι το ευρύ κοινό στην Ελλάδα δεν έχει αποκτήσει έως τώρα μεγάλη εξοικείωση με τις ηλεκτρονικές συναλλαγές, δεύτερον διότι υπάρχει στον πολίτη ο φόβος μήπως μέσα στο πλαίσιο μια τέτοιας ηλεκτρονικής διαδικασίας η αίτησή του «βαλτώσει» για μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς αυτός να γνωρίζει πού ακριβώς να απευθυνθεί για να «ξεμπλοκάρει» την υπόθεσή του, και τρίτον, διότι θα χανόταν έτσι η προσωπική επαφή που καλώς ή κακώς αποτελεί ιδιαίτερη και προσφιλή συνήθεια των λαών στη νότια Ευρώπη.

IV. EN ΕΙΔΕΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ

Ενόψει των ανωτέρω πορισμάτων της έρευνας και με αναφορά στα ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή αυτής της μελέτης, προκύπτουν τρία ειδικότερα συμπεράσματα:

Εν πρώτοις, οι νέοι πολίτες των πανεπιστημίων μας φαίνεται ότι έγιναν πράγματι περισσότερο ευαίσθητοποιημένοι και αυστηροί απέναντι σε θέματα διαφθοράς λόγω της οικονομικής κρίσης. Βέβαια, θεωρούν ότι το ευρύ κοινό δεν έχει απογαλακτισθεί ακόμη αρκετά από την παλαιότερη νοοτροπία ανοχής και εφησυχασμού απέναντι στη διαφθορά, οι ίδιοι όμως δείχνουν αποφασισμένοι να αντιμετωπίσουν τις πράξεις διαφθοράς με αμείλικτη αποφασιστικότητα.

Κατά δεύτερον, οι νέοι πολίτες επιχειρώντας να διεισδύσουν στους λόγους για τους οποίους μπορεί κανείς να είναι σήμερα αντίθετος σε πράξεις διαφθοράς, προτάσσουν ιδέες που αποπνέουν ρεαλισμό και που εστιάζουν λιγότερο σε απόψεις ηθικού, συμβολικού ή προσωπικού χαρακτήρα.

Τέλος, ως προς τις προτεραιότητες για αντιμετώπιση της διαφθοράς, οι νέοι πολίτες ιεραρχούν στις πρώτες θέσεις προτάγματα που αγγίζουν τις ρίζες του προβλήματος, όπως η εμπνευσμένοι παιδεία, η αξιοκρατία στη διοίκηση, η άτεγκτη εφαρμογή των νόμων και η πάταξη της γραφειοκρατίας, και αποδίδουν μικρότερη σημασία σε ζητήματα ουσιώδη μεν, αλλά επικοινωνιακού ή τεχνικού χαρακτήρα, όπως οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης και το παράδειγμα των «ταγών» μιας χώρας.

Οι ανωτέρω θέσεις των ερωτηθέντων παρουσιάζουν ωριμότητα, η οποία παρά το νεαρό της ηλικίας τους εντυπωσιάζει και παρέχει στους ασχολούμενους με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας επιτυχημένης στρατηγικής κατά της διαφθοράς σημαντικές ιδέες για την επιλογή και ιεράρχηση των στόχων. Βέβαια, ορισμένοι από τους στόχους αυτούς, όπως η αναβάθμιση της παιδείας και η επίτευξη της διοικητικής αξιοκρατίας, είναι οραματικοί, μεγαλόπνοοι και επομένως δεν μπορούν να επιτευχθούν άμεσα. Μπορούν όμως να αποτελέσουν τον ακρογωνιαίο λίθο για μακρόπνοες στρατηγικές, που θα αποδώσουν σημαντικούς καρπούς όταν οι νέοι αυτοί πολίτες, δηλ. οι ερωτηθέντες, κληθούν –πολύ σύντομα – να οικοδομήσουν οι ίδιοι ένα καλύτερο αύριο για τη χώρα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΤΑ ΠΛΗΡΗ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Έρευνα: Έρευνα για διαφθορά στην Ελλάδα

Πλήθος ερωτηματολογίων: 390

(Όλα τα ερωτηματολόγια)

Ερώτηση :	ΜΟ	ΤΑ	Δεν απ/σαν	1	2	3	4
1 Πώς πιστεύετε ότι έχει διαμορφωθεί η στάση του κοινού στην Ελλάδα σήμερα, σε σύγκριση με την περίοδο πριν από το 2009, Απέναντι στη δωροδοκία (π.χ. να δίνει ή να παίρνει κανείς χρήματα ή ανταλλάγματα) και γενικά απέναντι στη διαφθορά (πχ ξέπλυμα ..) 1: Μεγαλύτερη ανοχή, 2:Ίδια κατάσταση ανοχής, 3:Κάπως μεγαλύτερη αυστηρότητα, 4:Μεγάλη αυστηρότητα, 5:Κατάσταση μηδενικής ανοχής	2,73	1,10	2	57	101	148	
2 Πόσο πολύ η ενδεχόμενη αντίθεση των πολιτών στην Ελλάδα απέναντι στη διαφθορά οφείλεται, κατά τη γνώμη σας: (α) στο ότι δεν υπάρχουν πλέον αρκετά χρήματα για να δωροδοκεί κάποιος; 1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ	2,01	0,80	9	100	196	65	
3 (β) στο ότι θεωρείται ταπεινωτικό για τους πολίτες να προχωρούν σε τέτοιες συναλλαγές; 1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ	1,68	0,76	12	182	143	45	8
4 (γ) στο ότι πιστεύουν οι πολίτες ότι δεν είναι ηθικά ορθό να δίνουν ή να δέχονται χρήματα ή άλλα ανταλλάγματα λόγω δωροδοκίας; 1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ	1,80	0,81	15	158	145		
5 (δ) στο ότι έχει αλλάξει γενικότερα η στάση της πολιτικής	1,760,92	13	189	115	48	25	

ηγεσίας και της δικαιοσύνης απέναντι στη διαφθορά.

1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ

6	Εσείς προσωπικά, πόσο πρόθυμος/ή θα ήσασταν να δώσετε 1,520,70 κάποια χρήματα ή άλλη παροχή για να προχωρήσει μια υπόθεσή σας πιο γρήγορα («γρηγορόσημο»), ή πιο ευνοϊκά για σας, εφόσον θα ήσασταν βέβαιοι ότι δεν θα αποκαλυφθείτε;	2	226	132	22	8			
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ									
7	Αντίστροφα, πόσο πρόθυμος/ πρόθυμη θα ήσασταν να καταγγείλετε κάποιον που σας ζητάει “γρηγορόσημο”, έστω και αν ελλοχεύει έτσι ο κίνδυνος να έχετε αργότερα προβλήματα με τον υποψήφιο δωροδοκούμενο ή την υπηρεσία του;	2,42 0,99	1	71	154	94 70			
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ									
8	Θεωρείτε σοβαρότερη περίπτωση διαφθοράς την καθημερινή διαφθορά (π.χ. “γρηγορόσημο”) ή τη λεγόμενη “υψηλή διαφθορά” (π.χ. Εξοπλισμοί).	1,50 0,50	8	192	190	0			
1: Καθημερινή Διαφθορά, 2:Υψηλή Διαφθορά									
9	Ποιές πρέπει να είναι κατά τη γνώμη σας οι προτεραιότητες χάραξη της αντεγκληματικής πολιτικής κατά της δωροδοκίας και της διαφθοράς: (α) Αυστηρότεροι νόμοι και για όλο το φάσμα πράξεων διαφθοράς.	2,87 0,93	5	28	112	127 1			
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ									
10	(β) Αυστηρότερη εφαρμογή των νόμων προς κάθε κατεύθυνση.	3,28 0,80	8	5	70	121 1			
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ									
11	(γ) Βεβαιότητα σύλληψης και καταδίκης των παρανομούντων.	3,28 0,87	12	14	63	105 1			
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ									
12	(δ) Ενεργοποίηση των δυνατοτήτων της παιδείας από τα νηπιαγωγεία έως τα πανεπιστήμια.	3,39 0,85	16	14	47	92 221			
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ									
13	(ε) Καμία απ’ ευθείας επικοινωνία μεταξύ πολίτη και υποψηφίου δωροδοκούμενου (αντίθετα: π.χ. Χρησιμοποίηση ΚΕΠ ή ηλεκτρονικών συναλλαγών)	2,37 0,97	10	72	156	91 61			
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ									
Ερώτηση :		ΜΟ	ΤΑ	Δεν	Απ/σαν	1	2	3	4
14	(στ) Μεγαλύτερη αξιοκρατία στην επιλογή υπαλλήλων, ώστε να εξυπηρετούν καλύτερα τον πολίτη και να μην προβαίνουν σε πράξεις διαφθοράς.	3,36 0,81	6	10	50	116 2			
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ									
15	(ζ) Διεξαγωγή ενημερωτικής εκστρατείας για ευαισθητοποίηση του κοινού μέσω ΜΜΕ αναφορικά με τις αρνητικές επιπτώσεις της δωροδοκίας και της διαφθοράς.	2,70 0,96	11	38	133	113			

1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ

16	(η) Ενίσχυση του ηθικού παραδείγματος που δίνει η πολιτική και πνευματική ηγεσία.	2,83	1,00	11	42	100	118	1
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ								
17	(θ) Περιορισμός περίπλοκων γραφειοκρατικών διαδικασιών και ασαφών νομοθετικών ρυθμίσεων, που "μπλοκάρουν" την απρόσκοπτη εξυπηρέτηση του πολίτη και διευκολύνουν έτσι τη διαφθορά.	3,28	0,85	17	14	56	113	1
1: Καθόλου, 2:Αρκετά, 3:Πολύ, 4:Πάρα πολύ								
18	Θα θέλατε να επιβληθεί (ΝΑΙ) ή να μην επιβληθεί ποινή (ΟΧΙ) σε κάποια από τις εξής περιπτώσεις: (α) σε κάποιον που δίνει φακελάκι σε γιατρό,	1,47	0,50	7	203	180	0	
1: Ναι, 2:Όχι								
19	(β) στον γιατρό που παίρνει το φακελάκι,	1,05	0,22	6	365	19	0	0
1: Ναι, 2:Όχι								
20	(γ) στον επιχειρηματία που "λαδώνει" για να πάρει δημόσιο έργο,	1,100,30	5	348	37	0	0	
1: Ναι, 2:Όχι								
21	(δ) στον αξιωματούχο του δημοσίου που "λαδώνεται".	1,03	0,18	11	367	12	0	0
1: Ναι, 2:Όχι								